

Marie Kodovská – inzitní umělkyně z Rýmařova

Libor Martinek

Ústav bohemistiky a knihovnictví

Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě

Instytut Filologii Słowiańskiej, Wydział Neofilologiczny, Uniwersytet Wrocławski

Marie Kodovská – a Naive Artist from Rýmařov

Litikon, 2025, Vol. 10, No. 2, pp. 37-44

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4791-6553>

In his contribution, the author deals with the personality and work of Marie Kodovská (1912-1992), an intuitive artist from the North Moravian town of Rýmařov, whose untrained talent was intensely manifested in the fields of visual art and poetry, with both spheres corresponding with each other. The author also draws on his own research into the artist's legacy, which is now classified as art brut and is gaining increasing recognition thanks to numerous collective and solo exhibitions of her visual art in the Czech Republic and abroad, archived by her son Vladimír.

Keywords: Marie Kodovská, naive art, poetry, visual art

Otázka vztahu literárního centra a periferie přitahuje pozornost badatelů různých vědních disciplín a má jistě interdisciplinární charakter. Při zkoumání onoho vztahu se neobejdeme bez hodnotových konotací. Proto je namísto sledovat problematiku necentrálních, okrajových či periferních oblastí, jimž se dnes přiznává nejenom právoplatné místo v dějinách umění, ale také specifický statut a funkce v uměleckohistorickém procesu. V našem případě je touto oblastí Rýmařovsko v okrese Bruntál, jež chápou jako přirozený typ mikroregionu.

Literární vědec se při terénním výzkumu, podobně jako folklorista, muzikolog a historik výtvarného umění, musí vyrovnávat s často velmi rozlehlými a nesourodými sférami tvorby mezi uměním „vysokým“ a „nízkým“ v různých opozitních či komplementárních vztazích. Rozpoznání charakteru těchto vztahů a vazeb by mělo být první podmínkou identifikace složitého fenoménu populární literatury. Zásadní opozice populární literatury vůči umělecké literatuře se realizuje na úrovni čtenářské recepce jako protiklad mezi tvorbou určenou masovému čtenáři a čtenáři kultivovanému, vzdělanému a v jistém smyslu elitárnímu.¹ Dosud

¹ Piotr Kowalski při hodnocení publikací o populární literatuře konstatuje, že je možné vysledovat v nich dva hlavní směry bádání: populární kultura (a literatura) 1/ jako forma výrazu určitých sociálních skupin, 2/ jako soubor vnějších (tj. mimo danou skupinu) manipulací (v eufemističtějším pojetí – usměrňování) jako odpověď na předpokládané potřeby vnímatele. Uvedené rozlišení nachází oporu v některých kulturněhistorických koncepcích, které chápou kulturu velmi široce, zohledňující její společenské rozvrstvení (Kowalski, 1976, s. 27).

byla populární literatura sledována většinou v opozici k literatuře „vysoké“, v poslední době jsme však svědky akcentování „demokratizačního“ významu sféry populární literatury (především v oblasti literatury populárně naučné). Populární literatura se zde chápe jako prostředník mezi literaturou elitární a různými subkulturami. Ačkoliv tato její druhá role působí dojmem abstraktního konstruktů, jelikož jednotlivé sféry nelze dost precizně od sebe odlišit, umožňuje plastičtější charakteristiku vlastností populární literatury. Ty jsou zásadně odlišné od kritérií, podle kterých tradičně posuzujeme literaturu a kulturu „vysokou“ či elitární.

Objektem našeho výzkumu je inzitní tvorba a skutečnost, že se v ní velmi často setkáváme s textem doprovázejícím výtvarný projev (jak si posléze ukážeme), nás vede právě k aplikaci kritérií imanentních sémiotice. Doprovodný text má zřejmě za úkol komentovat nebo slovně parafrázovat zobrazený výjev, jako by inzitní tvůrce usiloval o intermediální uchopení a afixování jednoho jediného významu svého díla.

Inzitní literatura se nachází v široké oblasti literárních projevů mezi literaturou „vysokou“ a „folklorem“ (viz níže návrh označení „pololiterární“). Bylo by, myslím si, omylem ji přiřazovat k literatuře populární, kvůli konotacím „masovost“, „široká dostupnost“ atd., které se pojí s pojmem „populární“. Z hlediska poetiky se zde nabízí užít pro onu širokou sféru vhodnější a sémanticky méně zatížený termín literatura „třetí“ (Czesław Hernas); ten se však v praxi neujal. Inzitní literaturu proto raději vydělujeme ze společenského oběhu podle sociologických kritérií rozšíření a dosahu. Užívá se pro ni rovněž označení „naivní“, „laická“, „primitivní“ literatura. Jde v podstatě o jedno a totéž, termínů se však užívá *promiscue*. Za nejméně vhodný termín považuji označení „primitivní“, neboť v rámci typu inzitní tvorby se setkáváme i s mnoha projevy opaku „primitivnosti“. (Osobně se přidržuji termínu „inzitní“ literatura, z lat. *insitus* = vrozený, po vzoru *Slovníku literárních směrů a skupin* (1983, 2. dopl. vyd.). V našem příspěvku budu nucen místy užít termínu „naivisté“ v souvislosti s citacemi názorů výtvarných kritiků. Ani ve výtvarné oblasti, k níž především byla dosud obrácena pozornost odborníků, není zatím pro tento fenomén ustálena odborná terminologie.) V citovaném slovníku autor hesla „Inzitní literatura“ Milan Blahynka našel některé její rysy, k nimž patří „bezprostřednost a radostná nebo úlevná spontánnost, s nimiž autor vypovídá především o sobě a o svém okolí a s nimiž tlumočí své trpké zkušenosti i blažené nebo hrůzné sny, dále jednoduché a silně emocionální výrazové prostředky, předmětnost, odpovídající celistvému naivnímu životnímu názoru a postoji autora, neskrývané potěšení z tvorby [...], která je často protiváhou všedního nebo strastiplného autorova občanského osudu, bezděčné ignorování žánrových hranic a směšování slohových prostředků, neznalost dobových norem, úsilí o dokumentární přesnost a podrobnost pozorování i záznamu a konečně fantazie nespoutávaná literárními a logickými zřeteli“ (s. 102). M. Blahynka považoval inzitní literaturu za „pololidovou“.

Bohuslav Beneš naproti tomu navrhuje v tomto případě hovořit raději o pololiterární tvorbě, což se mu zdá být vhodnější pro označení inzitní produkce 19. a 20. století, zatímco pololidová literatura figuruje v našem povědomí jako tvorba 17. – 18. století. Za inzitní literaturu označuje tu část pololiterární tvorby, „která je tematicky výhradně zaměřena k vyličení individuálního osudu autora nebo jeho nejbližšího okolí“ (Beneš, 1971, s. 567). Příkladem mu je asi nejznámější postava české inzitní literatury Alois Beer (1833–1897), řemeslník a inzitní tvůrce z Dobrušky. Dodejme, že z Beerových pamětí vybrali a uspořádali Karel Michl a Rudolf Skřeček knihu *Lituji, že nejsem básník...* (1970). Arsen Pohribný rovněž uspořádal sborník poezie a prózy českých naivistů *Bosé nožky* (1969), kde nalezneme ukázky z literární i výtvarné

tvorby dalších devatenácti autorů. Otázkou existence inzitního umění ve středověku se zabýval v České literatuře Emil Pražák (1969). Z oblasti výtvarné zmiňme alespoň známou knihu Josefa Čapka *Nejskromnější umění* (1920), publikaci Arseny Pohribného a Štefana Tkáče *Naivní umění v Československu* (1967) a časopis *Inzita*. Kromě toho existuje několik katalogů k různým výstavám z této oblasti.

Nesporně nejvýznamnější a také relativně nejznámější inzitní autorkou na Jesenicku byla Marie Kodovská.² Její biografie odhaluje sklon k tvůrčí práci a je důležitá i pro pochopení a výklad jejího díla, které, podobně jako u jiných naivistů, bylo obranou vůči mnohdy těžkým životním podmínkám. M. Kodovská se narodila 21. ledna 1912 v Korytně u Uherského Brodu, na den přesně padesát let po smrti Boženy Němcové; později tomuto náhodnému faktu jako malířka a básnířka přikládala jistou důležitost. Na svět přišla jako pátá z devíti dětí a narodila se z dvojčat. Jejím dvojčetem byl chlapec Antonín, který měl výrazné múzické nadání a jehož obdivovala. Ve dvaceti letech se však ztratil. Nejstarší bratr Jan padl na Blízkém východě za 2. světové války jako seržant francouzské cizinecké legie. Ostatní sourozenci zemřeli také velmi mladí, kromě bratra Karla, který se ve Zlíně dožil sedmdesáti šesti let. Jako malá si Marie silně popálila pravou ruku a její fyzický handicap ji stále zneklidňoval. Proti tomu však dokázala bojovat a už jako dítě bez vědomí rodičů utekla do Brna na operaci ruky. Další operaci se podrobila později, ovšem rukou zdaleka nevládla tak, jak by chtěla, proto své obrazy malovala rukou levou. Od malička však pomáhala v domácnosti a na poli. Později pracovala jako zemědělská dělnice. Otec Antonín Kodovský zajížděl jako předák s partou místních dělníků po celé Evropě za prací. Byl to Vrbas v Jugoslávii, Estré ve Francii, Kapfenberg v Rakousku a Maďarsku. Na podzim roku 1929 vzal s sebou i svou sedmnáctiletou dceru Marii na práci do zahraničního cukrovaru ve Francii, asi 200 km severně od Paříže, kde prala a vařila třicetiletě partě dělníků. Za vydělané peníze si Kodovští doma koupili pole. V roce 1935 matka donutila třiadvacetiletou Marii provdat se na inzerát za stolaře Jana Bětíka (10. 1. 1911 – 13. 10. 1974); když ji vedli do kostela, viděla svého ženicha teprve potřetí v životě. Manželství nebylo zrovna šťastné, můžeme-li věřit jejím vzpomínkám, které zachytil pro rozhlasové pásmo Čs. rozhlasu Ostrava Jan Slavotínek (1981). Na jaře 1946 od rodiny odešla do Rýmařova, kam za ní záhy přijel manžel s babičkou a jejími třemi dětmi: synem Vladimírem (9. 8. 1936), Stanislavem (20. 5. 1945) a dcerou Jiřinou (4. 12. 1937), kde si našla zaměstnání v podniku Brokát (dnes Hedva). Vzpomínala na těžké začátky svého působení v podniku, když jí vinou chromé ruky padaly těžké balíky látek, jež měla nosit, nebo když jí vlivem nezaučení padala naložená přadlena s přízí. Pracovala v barevně, ve výdejně útků, a nakonec v šátkové expedici, kde svou práci, díky jinak vrozené šikovnosti a důvtipu, zvládala nad normu a stala se příkladem pro celou dílnu. V roce 1953 odchází do invalidního důchodu. V Rýmařově mezi tím splácela domek (Mlýnská ulice č. 21). Po smrti manžela si v roce 1975 nechala změnit příjmení Bětíková na své dívčí Kodovská. Syn Vladimír si nechal změnit příjmení po otci na matčino dívčí jméno už v roce 1964.

M. Kodovská jako zemědělská a později textilní dělnice až do svých padesáti dvou let z existenčních důvodů neměla možnost plně rozvinout vrozený talent a neprošla žádným výtvarným školením či literárním vzděláním. Kromě všech těch mlynářů, truhlářů, lesníků, hajných, horníků, obuvníků a jiných profesí, z nichž se obvykle rekrutují naivisté, se ovšem najdou inzitní

² Osobně jsem M. Kodovskou nepoznal, zemřela 12. listopadu 1992 v Rýmařově, a tak jsem ponejvíce čerpal z archivu jejího syna V. Kodovského.

tvůrci i mezi intelektuály a umělci jiných než výtvarných a literárních oborů. Vzpomeňme na obrazy herce Josefa Hlinomaze nebo hudebníků Františka Ringo Čecha a Ivana Mládka (obrazy maluje také „božský Kája“ neboli proslulý český zpěvák Karel Gott). Mnohdy výtvarně či slovesně tvoří i představitelé dosti kuriózních profesí, jako například majitel pohřebního ústavu Albert Fišer, zápasník v cirkuse Bombois Camille, modistka Cecilie Marková, model na AVU Joža Mrázek-Hořický, tanečnice drážďanské opery Ludmila Pokorná atp.

Počátky psaní poezie lze u M. Kodovské těžko datovat. Psávala tajně a ze studu před vřeměchem okolí své básně ničila. V roce 1964 začíná její soustavná výtvarná činnost, když syn Vladimír jako vysokoškolský student přivezl katalog z výstavy naivního umění v Praze. Po prohlédnutí reprodukováných obrazů mu prý sdělila, že to by svedla namalovat taky. Zásluhou Vladimírovou (povoláním učitel, který je též solidním amatérským fotografem a talentovaným básníkem), jenž se průběžně staral o opatrování malířských potřeb a aktivně ji po celou dobu v práci podporoval, vzniklo do smrti M. Kodovské na čtyři tisíce obrazů, kreseb, ilustrací, koláží a dalších finálních podob aplikace různorodých výtvarných technik a postupů. Postupem času se její tvorba vyvíjela (na rozdíl od jiných naivistů) tak, jak se zdokonalovala v objevování výtvarných technik. Tím je mezi naivisty jedinečná.

Jen velmi stručně shrnu úspěchy M. Kodovské ve výtvarné oblasti: První ocenění získala na 1. české výstavě amatérské tvorby v Šumperku v roce 1970 (obdržela Čestné uznání ministerstva kultury), v sedmdesátých letech následovalo pět samostatných menších výstav, v Krnově péčí básníka a výtvarného pedagoga Jiřího Daehneho proběhla v roce 1978 rozsáhlá expozice 150 prací. Již předtím byla zastoupena na kolektivních výstavách u nás i v zahraničí – v Norimberku (1975), Bilbau, Madridu, Drážďanech (vše 1977), Berlíně, Dessau (1980). Obrazy do sbírek zakoupila Slovenská národní galéria v Bratislavě (1972). Dalších devět obrazů se nachází v Oblastní galerii v Litoměřicích, kde je od roku 1982 zřízena stálá expozice českého naivního umění. Od roku 1975 je jeden obraz v Norimberku, od roku následujícího vlastní tři obrazy národopisné oddělení Národního muzea v Praze. Jedním obrazem je zastoupena ve stálé expozici muzea naivního umění Musée d'art naif de L'île De France ve vesničce Vicq u Paříže. Reprodukcí jednoho obrazu M. Kodovské lze najít v katalogu *Le reve et les naifs* (1981). Syn Vladimír přihlásil rýmařovskou malířku prostřednictvím Art centra do soutěží v Bostonu a Tokiu.

Výtvarnou tvorbou M. Kodovské se odborně zabýval Jindřich Garčic, ročníkovou práci pod vedením Aleny Nádvorníkové *Moravská naivní malířka Marie Kodovská* zpracovala v roce 1978 posluchačka oboru výtvarná výchova PdF UP Olomouc Eva Dohnalová. Zmíněný J. Garčic upozorňuje, že v řadě případů je básnická tvorba M. Kodovské zakomponována přímo do jednotlivých obrazů. Autorčinu výtvarnou tvorbu z hlediska tematického rozděluje do tří široce pojatých celků: „Na obrazech prvního z nich vidíme skutečné objekty okolní reality. Některé obrazy jsou dokonce namalovány přímo podle skutečných předloh, např. květiny, vlastní podobizna atd. [...] za pravdivé vyobrazení skutečnosti nepovažuje vystižení její vizuální podoby. Vybírá ze zobrazované reality pouze ty znaky, které považuje za typické, a méně typické opomíjí. Např. kominík je charakterizován černou barvou ve tváři, krása mladé ženy jejím úsměvem a bohatostí vlasů atd. Vnímáním reality a formou jejího ideografického zobrazení se blíží výrazové prostředky této naivní malířky výtvarnému projevu dětí. Za základ jejích výrazových prostředků lze označit ty, které si dochovala z dětství. Postupně byly kultivovány v důsledku nových zkušeností získávaných soustavnou výtvarnou činností. Uvedená charakteristika výtvarného

jazyka malířky platí i ve vztahu k dalším tematickým okruhům její tvorby. Obrazy druhého okruhu jsou vytvářeny malířčinou fantazií. Kodovskou vzrušuje vše, co má pro ni nádech ne-skutečnosti a tajemství. Malbou obrazů poznává a prožívá to, co je pro ni v reálném světě nedostupné, nebo to, co zde neexistuje. Maluje např. obrazy pohádkových bytostí, personifikovaných přírodních sil, kosmických světů, ožvlých předmětů atd.

Do posledního tematického okruhu lze zahrnout obrazy obsahující malířčiny úvahy o životě a údělu člověka. Poselství, která jsou v nich zahrnuta, mají promlouvat i po smrti tvůrkyně. Vypovídají o překážkách v lidském životě a o tom, že žít má smysl jedině v sepětí s vlastní tvořivou činností. Právě tato část výtvarného projevu souvisí s básnickou činností malířky. Básně jsou zde často přímo zakomponovány do obrazu. Obraz se potom kompozičně rozpadá na výtvarnou a slovní část. Slovní sdělení určuje význam obrazu, výtvarné prvky mají význam symbolů“ (Garčic, 1982, nestr.).

Jakkoli M. Kodovská došla uznání jako inzitní malířka, pak jako inzitní básnířka se nedočkala zhodnocení své slovesné tvorby. Také Bohumil Hrabal našel slova uznání pro její obrázek, ale s žádnými autorčinými texty nebyl už seznámen. Rýmařovská autorka rozhodně nereprezentovala typ spisovatele, jakým byl Stanislav Mráz, který nejenže zaujal Karla Čapka, ale dnes se k němu vrací režisér Jan Antonín Pitínský. Své verše psala ve slováckém nářečí (a s mnoha gramatickými chybami), čímž připomíná inzitní malířku a povídkářku Ludmilu Procházkou, která psala ve starohanáckém dialektu. M. Kodovské se nedostalo prakticky žádného literárního vzdělání, zásadně prý nečetla knihy. V jejím životopise se však setkáme s několika zajímavými skutečnostmi. Do rodiny Kodovských dával vázat své knihy pan „rektor“ a za to jim některý svazek věnoval. M. Kodovská vzpomíná na to, jak použila ve slohové práci poetický obrat „mohutné duby šelestily“ a jak jí tehdy učitel, domnívaje se, že jde o opis, před celou třídou zesměšnil. Své básně od roku 1960 psala na psacím stroji (pouze v jednom exempláři), který dostala z Čs. rozhlasu v Praze, kam své literární pokusy kdysi zasílala. Příležitostně vycházela její poezie v podnikovém časopise Brokát a ve sborníku Ústřední lidové tvořivosti *Ešče lepší bude* (1960). Jak v malbě, tak v psaní byla velmi plodná, tvořila až obsedantně. Denně napsala několik básní, až z nich vznikly špalíčky, které syn Vladimír nechával v Bruntále svázat do podoby strojopisných sbírek. Nezřídka byly tyto svazky, jejich počet se blížil šedesáti, autorkou ilustrovány perokresbou nebo koláží.

Z toho, co jsem měl možnost poznat, usuzuji, že zde často dochází k prolínání podobných námětů z obou tvůrčích oblastí – výtvarné a slovesné. Typickým příkladem jsou pohádkové motivy, které pravděpodobně čerpala poslechem rozhlasových pohádek a v dětství slyšela od rodičů. Báseň *Zážitek* (svazek *Poezie* 9, 1973) je poděkováním Čs. rozhlasu za pravidelné vysílání nedělních pohádek a má dvě varianty. Obvyklé bylo u M. Kodovské zpracování několika variant jednoho výtvarného a literárního námětu. Stejně jako ve výtvarné tvorbě, kde většina obrazů byla malována *a la prima* (malířka od obrazu odešla tehdy, když byl hotov), rovněž básně vznikaly najednou, bez konceptu. Údajně nejcennějším svazkem z hlediska minulosti autorky měly být *Paměti babičky Kateřiny Kodovské*, a to pro své realistické podání konkrétního životního osudu. Svazek však nebyl vrácen z pražského Ústředí lidové tvořivosti. Některé další svazky se rovněž ztratily.

Lyrika M. Kodovské tvoří samostatný celek tvorby a není jako u jiných naivistů pouhým komentářem k výtvarné činnosti. Jednalo se u ní o dvě zcela oddělené větve umělecké tvorby. Shledáváme-li v její výtvarné činnosti quasisecesní prvky, v její poezii bychom formální

příbuznost s dobově paralelní literaturou nenašli. Inzitivní tvůrce zpravidla stojí mimo styly a soudobé směry. Poezie rýmařovské autorky obsahuje vzpomínky na dětství a mládí, na sourozence, rodiče, časté je vyrovnávání se s těžkým životním údělem, zdůvodňování si smyslu své tvůrčí práce, svých útěků do světa fantazie. Pokusila se i o drama ve verších (*Let na Mars Franty Vinců*, 1974), pochopitelně bez jakékoliv znalosti zákonitostí stavby žánru. Psala také satiry (*Ozvěny Havlíčka*, 1975) na obecnou notu (např. veršovaná satira *Prověrka vdovy* je psána na nápěv písničky *Na silnici do Darwil*). Pochopitelně, v básních najdeme mnohá zajímavá slovní spojení, katachréze, nehledané metafory, „výtvarnou“ symboliku.

Je třeba také vidět i to, že se M. Kodovská v počátcích své tvorby blížila právě naivnímu pohledu dítěte na svět. S estetickými výtvary dětí pojí autorku sbírek *Vonička Moravy* (1975), *Má myšlenka a já* (1974), *Balada ve znamení mého slunce* (1974), *Láska je jako květina* (1966), *Dech léta* (1974), *Básně mého života* (1974) svěžest a hravost vidění, jakási spontánní radost z možnosti nazírat na svět a jeho rozmanitost. S tím je spojena značná idealizace a sklon k romantickému přikrášlování skutečnosti. Inzitivní tvorba M. Kodovské je charakteristická jednoduchými výrazovými prostředky a postupy, vybočením z kompoziční struktury, nelogickým větvením děje, na úrovni věty častými anakoluty a zeugma, stylistickou nesourodostí, někdy až naturalistickou a detailní popisností, což souvisí s výrazným sklonem k introvertnosti či introspektivnosti autorky.

Zatímco do roku 1989 bylo dílo M. Kodovské řazeno do oblasti naivního a inzitivního umění, po pádu komunistického režimu jej přehodnotila Alena Nádvorníková, a to v kontextu střeoevropské tvorby art brut na výstavách v Praze (1998) a v Olomouci (2008). Galerie Octopus při Městském muzeu Rýmařov pak v letech 2012, 2013, 2015 a 2016 uspořádala cyklus výstav s názvem *Marie Kodovská – známá i neznámá*. K některým výstavám (také v Polsku) byly vytvořeny dvojjazyčné katalogy *Marie Kodovská: královna modrojasu. Maria Kodovska: królowa błękitu* (2017),³ *Květy a kytice v díle Marie Kodovské. Kwiaty i bukiety w twórczości Marii Kodovskiej* (2018).⁴ Heslo Marie Kodovská bylo zařazeno do *Slovníku českých a slovenských výtvarných umělců 1950–2000* (2000).

Od roku 2015 začala fungovat Galerie Marie Kodovské sídlící v autorčině zrekonstruovaném domě na Mlýnské ulici 21 v Rýmařově. Posmrtně vydaný *Výbor z básní Marie Kodovské I – Pohádky* (2018) a *Výbor z básní Marie Kodovské II – Sci-fi a sny* (2022) s autorčinými ilustracemi edičně připravili Michal Vyhlídal a Zdenka Přikrylová Nesetová, grafickou úpravu navrhl Roman Karel.

Pokud jde o první sbírku básní, kunsthistorik M. Vyhlídal vybral, se svolením autorčina syna Vladimíra Kodovského z dochovaných strojopisných svazků, básně na pohádková témata, která tvoří první díl zamyšleného čtyřsvazkového výboru. Básně M. Kodovské přirozeně vynikají prostotou a upřímností. Často psala o každodenních radostech, rodině a rodném kraji. Dále určitým duchovním rozměrem. V jejich textech se často objevují motivy Boha, naděje a vděčnosti za život. V neposlední řadě propojením s výtvarným uměním. Její poezie a obrazy tvoří nedílný celek, mnohé básně doprovázejí její specifické malby a naopak, některé malby obsahují také verše. Jedním z jejich známých motivů je láska k domovu a krása Jeseníků, kde prožila většinu života.

³ Katalog vyšel k výstavě, která se uskutečnila v Muzeu Wsi Opolskiej w Opolu v termínu 30. 6. – 27. 8. 2017 a v Městském muzeu Rýmařov v termínu 7. 9. – 4. 10. 2017.

⁴ Vydáno ke stejnojmenným výstavám v Městském muzeu Rýmařov 28. 6. – 29. 7. 2018 a v Muzeu Wsi Opolskiej w Opolu 17. 8. – 15. 10. 2018.

Její verše často připomínají lidovou píseň: „Mám ráda tuto zem a lidi v ní, / mám ráda slunce, které rány hojí. / Ať každý den mi v srdci zazvoní / a duše má se v tichu upokojí.“

„Marie Kodovská po celý svůj život přikládala snům velký význam. Vycházela z nich ve své výtvarné tvorbě a spousta z nich zveršovala. Kniha *Výbor z básní Marie Kodovské II – Sci-fi a sny* obsahuje dvě epické básně *Let Franty Vinců na Mars* a *Sen o Venuši*, „v nichž autorka osobitě pojednala o své představě vesmíru a existenci jiných, podle ní nezkažených civilizací v něm. Básně mají nejen uměleckou kvalitu, nýbrž vypovídají též o dobové fascinaci kosmonautikou a závodech v dobývání vesmíru mezi 50. až 70. lety (1957 vyslání první družice Sputnik, 1961 první člověk ve vesmíru J. Gagarin, 1969 první člověk na Měsíci N. Armstrong, 1978 první čs. kosmonaut ve vesmíru V. Remek ad.), které autorku inspirovaly jak ve výtvarném, tak poetickém díle, zpracovala je však svým zcela originálním způsobem“ (Vyhlídal, 2022).

Součástí svazku je rovněž futuristická próza *Má představa o budoucnosti*, „ve které básnířka upustila uzdu své představivosti, jak to bude vypadat na zemi za stovky let. Následují básně Slunci, Měsíci a hvězdám, oddíl s veršovanými sny a půlnoční úvahy. Jednotlivé básně opět doprovázejí ilustrace a knihu završuje editory Zdenkou Nešetovou a Michalem Vyhlídalem vypracovaná studie, ediční poznámka, popisující postup zpřístupnění textů, a medailon doplněný dobovými fotografiemi, z nichž většina nebyla dosud publikována“ (tamtéž).

Jak se domnívá editor svazku M. Vyhlídal, „Vesmír se svým nekonečným prostorem, záhadnými hvězdami a dosud neobjevenými planetami podněcoval bezmeznou obrazotvornost Marie Kodovské. Nikdy však při svém romantickém a lyrickém založení nebyla ve výtvarné tvorbě ani textech technicistní; kosmické bytosti i planety maximálně polidšťovala, avšak neobdařovala je lidskými, to jest dle jejího soudu převážně negativními vlastnostmi, naopak, vše kosmické vládne klidem, dokonalou součinností, láskou, dobrotou a nesmírnou moudrostí na rozdíl od všeho zemského“ (tamtéž). V jedné básni najdeme i sebeoslovení lyrické subjektu, kdy se básnířka jako by obrací sama k sobě: „Ty musíš napřed / poznat krásu Hvězd / a nesmíš stále / myslet na bolest / a chceš-li štěstí / aby dalo květ / tak jiný musíš / vytvářeti svět.“

V příštích letech by měly vyjít další svazky věnované lyrické poezii nebo autobiografickým básním M. Kodovské. Pro připomenutí polozapomenuté osobnosti básnířky a malířky iniciovala Zdenka Příkrylová Nešetová při čtrnáctideníku Rýmařovský horizont vznik celostátní literárně-výtvarné soutěže pojmenované po Marii Kodovské, jíž se podařilo uskutečnit šest ročníků.

Psychologií tvorby inzitních umělců, ale také lidí duševně postižených (schizofreniků ap.) – což není případ M. Kodovské –, se věnoval Ivo Pondělíček v knize *Fantaskní umění* (1964). Kromě problematiky osobnosti inzitního tvůrce by bylo třeba se podrobněji zabývat zároveň problémem inzitnosti jako takové (chápeme-li inzitnost jako neškolenost, neúmyslnost, původnost, upřímnost), jeho komunikační kvalitou, tvarovou charakteristikou a estetickou hodnotou. Stranou pozornosti by neměla zůstat ani otázka vztahu inzitního literárního projevu k oblastem jiných uměleckých disciplín, zvláště k výtvarnému umění. Bylo by produktivní sledovat vztah výtvarného inzitního projevu ke kýči, od něhož se naivní malba zásadně odlišuje. Jako projevy „pololiterární“ povahy by se měla tvorba inzitních spisovatelů zkoumat v poměru k umění lidovému a „vysokému“ (eventuelně k literárnímu braku); například v době, kdy se periferie stává inspirací pro profesionální umělce, aby jim pomohla překonat rafinovanost výrazových prostředků. Tím se vracím k úvodu článku, kde jsem se zmiňoval o vztahu centra a periferie. Zdá se, že periferie může být sama o sobě centrem v ontologickém smyslu,

středobodem k celistvému uchopení světa, a že může energií tvořivého potenciálu specifickým způsobem a za určité konstelace literárního vývoje obohacovat centrum, u něhož předpokládáme vysokou profesionalitu tvůrců a jiné podmínky pro rozvoj „vysoké“ literatury. Tuto tendenci jsme u nás mohli sledovat v proletářské poezii, zvláště ve stylu poetického naivismu Jaroslava Seiferta, *expressis verbis* v programových statích raného Devětsilu, u poetistů pak měl obrat k literární periferii přímo programový charakter.

Naivisté mnohdy žijí v izolaci (není to však pravidlem) a jejich jednotlivá díla vznikají osamocně. Často jde pouze o rukopisy bez velkého čtenářského dosahu. Tito autoři se nevyrovnávají kladně či záporně s předcházející normou, nenavazují na tradice. Neexistuje tu vlastně vývoj stylu, který je důležitým přechodem tvarové výstavby ve výslednou významovou strukturu díla. Míra významu uměleckého díla přitom roste s mírou inovace, tedy „neuspořádanosti“ znakové struktury. Na rozdíl od většiny produkce populární literatury může ovšem inzitivní tvorba jistě inovace přinášet. Kritikové a spisovatelé ji oceňují zvláště pro její impresivnost, bezprostřednost, emocionálnost, jednoduchost výrazových prostředků. To je jeden z důvodů, proč má smysl se inzitem podrobněji zabývat.

LITERATURA

- BEER, Alois. 1970. *Lituji, že nejsem básník*. Praha: Odeon, 1970.
- BENEŠ, Bohuslav. 1971. Pololiterární tvorba. *Česká literatura*, 1971, roč. 19, č. 5/6, s. 566–568.
- ČAPEK, Josef. 1920. *Nejskromnější umění*. Praha: Aventinum, 1920.
- GARČIC, Jindřich. 1982. *Tři moravští naivní malíři. Příspěvek k některým teoretickým problémům naivního umění*. Olomouc: Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci, 1982, č. 217.
- KOWALSKI, Piotr. 1976. Wokół literatury popularnej. *Literatura ludowa*, 1976, č. 2.
- POHRIBNÝ, Arsen – TKÁČ, Štefan. 1967. *Naivní umění v Československu*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1967.
- POHRIBNÝ, Arsen (ed.). 1969. *Bosé nožky*. Praha: Mladá fronta, 1969.
- PONDĚLÍČEK, Ivo. 1964. *Fantaskní umění, jeho vývoj a souvislosti*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1964.
- PRAŽÁK, Emil. Inzitivní umění a středověk. *Česká literatura*, 1969, roč. 17, č. 6, s. 638–642.
- SLAVOTÍNEK, Jan. 1981. *Stařenka Kodovská – Neznámý hlas srdce*. Ostrava: Čs. rozhlas Ostrava, 1981.
- VLAŠÍN, Štěpán a kol. *Slovník literárních směrů a skupin*. 2. dopl. vyd. Praha: Panorama, 1983.
- VYHLÍDAL, Michal. 2022. Marie Kodovská: *Výbor z básní Marie Kodovské. II. Sci-fi a sny*. Rýmařovský horizont, 2022, č. 12 [cit. 12. 11. 2025]. Dostupné: <https://www.muzeumrymarov.cz/muzeum/publikace/marie-kodovska-vybor-z-basni-ii-sci-fi-a-sny>.

.....

Doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D.
 Ústav bohemistiky a knihovnictví
 Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity v Opavě
 Masarykova 37
 746 01 Opava
 Česká republika
 libor.martinek@fpf.slu.cz